

ФІСКАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ

FISCAL ARRANGEMENTS SOCIO-ECONOMIC AREAS AS A PART OF THE STATE FINANCIAL MECHANISM

У статті розглянуто фінансовий механізм соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму держави. Місцеві бюджети є основним інструментом реалізації соціально-економічного механізму на регіональному рівні, важливим є розподіл функцій та компетенції між органами державної виконавчої влади та місцевим самоврядуванням у сфері формування доходів та видатків.

Ключові слова: фінансовий механізм, соціально-економічна сфера, фінансовий механізм, податкова політика.

В статье рассмотрен финансовый механизм социально-экономической сферы как составляющая финансового механизма государства. Местные бюджеты являются основным инструментом реализации социально-экономического механизма на

региональном уровне, важно распределение функций и компетенции между органами государственной власти и местным самоуправлением в сфере формирования доходов и расходов.

Ключевые слова: финансовый механизм, социально-экономическая сфера, финансовый механизм, налоговая политика.

In the article the fiscal mechanism of the socio-economic sphere as part of the financial mechanism of the state. Local governments are the main instrument of social and economic mechanism at the regional level, it is important division of responsibilities and competences between the executive authorities and local government in the area of income and expenditure.

Key words: fiscal mechanism, socio - economic sphere, financial mechanism, tax policy.

УДК 336

Алескерова Ю.В.

д.е.н., доцент кафедри
фінансів та кредиту
Вінницький національний
аграрний університет

Постановка проблеми. У контексті регіонального розвитку з метою збалансованості місцевих бюджетів за доходами та видатками важливу роль відіграє фінансовий механізм соціально-економічної сфери. За його допомогою здійснюються розподіл та перерозподіл ВВП, формування та використання бюджетних ресурсів, державне регулювання соціально-економічного розвитку територіально-адміністративних одиниць тощо. Необхідно зазначити, що в науковій літературі досить поширеним є ототожнення фінансового та бюджетно-податкового механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фінансового механізму соціально-економічної сфери присвячували свої праці науковці минулого та багато сучасних авторів.

Теоретичну основу дослідження фінансового механізму соціально-економічної сфери становлять праці класиків світової економічної думки: А. Сміта, Дж.С. Міля, Д. Рікардо, Дж.М. Кейнса, П. Самюелсона та ін. Проблеми розвитку фінансового механізму соціально-економічної сфери стали предметом досліджень багатьох науковців: Л. Абалкіна, В. Андрущенко, О. Барановського, С. Буковинського, О. Василика, Т. Вахненко, В. Вишневецького, А. Гальчинського, В. Гесця, А. Гриценка, А. Даниленка, Л. Данилової, А. Ілларионова, Б. Кваснюка, І. Лукінова, С. Львовичкіна, П. Мельника, Д. Полозенка, І. Розпутенка, І. Сала, С. Слухая, А. Соколовської, В. Суторміної, Л. Шаблістої, К. Швабія, С. Юрія І.Г. Канцур та ін.

Слід зазначити, що значна кількість питань формування фінансового механізму соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму залишається невисвітленими і потребує дослідження, оскільки саме активізація економіки є запорукою соціально-економічного розвитку держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є тенденції формування фінансового механізму соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми дослідження фінансового механізму соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму держави зумовлена нестачею фінансових ресурсів в органах місцевої влади, надмірною централізацією бюджетних коштів та управлінських рішень, значним рухом зустрічних потоків коштів. Ураховуючи те, що місцеві бюджети є основним інструментом реалізації соціально-економічного механізму на регіональному рівні, важливим є розподіл функцій та компетенції між органами державної виконавчої влади та місцевим самоврядуванням у сфері формування доходів та видатків.

Можна наголосити, що соціально-економічна сфера як один із найактивніших елементів усіх соціальних процесів є частиною економічної системи, функціональним призначенням якої є надання соціальних послуг.

У цьому випадку поняття «сфера» варто розглядати як сукупність видів економічної діяльності,

що мають чітко виражену спільність функцій, особливе призначення в суспільному поділі праці та низку характеристик, що істотно відрізняють ці види економічної діяльності від матеріального виробництва. Інтерпретуючи визначення Л. Кликича, можна сказати, що соціально-економічна сфера – це такий сегмент економіки, який характеризується певним змістом конкретної праці, це найбільш перспективна сфера економіки зі специфічними суб'єктивними відносинами та зв'язками на стадії обміну [10, с. 17].

Поняття «соціально-економічна сфера» в економічній науці іноді ототожнюється з поняттям «соціально-економічна інфраструктура».

Ми підтримуємо думку В. Куценко та Я. Остафійчука [11, с. 14] і розглядаємо соціально-економічну сферу як сукупність матеріальних і трудових ресурсів, а також різноманітних відносин, які виникають у процесі їх взаємодії.

А соціально-економічна інфраструктура є лише частиною соціально-економічної сфери.

Узагальнюючи думки різних науковців, соціально-економічну інфраструктуру, на нашу думку, варто розглядати як комплекс об'єктів певних галузей соціально-економічного призначення, які сприяють розвитку та підтриманню життєдіяльності суспільства, забезпечуючи при цьому високий рівень життя населення, та виступають як довгострокова матеріальна база надання суспільних благ. Основою виробництва та відновлення суспільних благ виступає бюджет держави.

Особливої уваги при цьому заслуговують бюджетні видатки на соціально-економічні потреби. Той факт, що значна їх частина в кінцевому рахунку забезпечує індивідуальне споживання (учні, пацієнт, пенсіонери), не заперечує обґрунтованість їх переважно суспільними інтересами, сформульованими і конкретизованими державою. У даному випадку як бюджетні доходи, так і витрати формуються виходячи з розуміння державою суспільного інтересу, а не з потреб кожного індивіда окремо і без урахування його бажання чи небажання брати участь у фінансуванні суспільного блага.

Коли йдеться про діяльність держави взагалі, то виявляється, що саме вона має взяти на себе виробництво суспільних благ.

Щоб суспільство могло користуватися такими благами і послугами, забезпечити їх повинен державний сектор, а фінансувати їх необхідно за допомогою фіскального механізму, який є дієвим інструментом впливу держави на розвиток соціальної сфери. Але треба зазначити, що, з одного боку, зростання величини податкових надходжень посилює рівень фінансових можливостей держави щодо фінансування соціальної сфери. З іншого боку, відбувається поглиблення існуючих проблем, спричинене відсутністю чітко визначених рамок

державного втручання в соціально-економічні процеси та системного підходу до реформування податкової системи, недосконалим розподілом функцій центру та регіонів. Наявність цих проблем не дає змоги підвищити якість життя населення [12, с. 52].

Тому на сучасному етапі розвитку важливим завданням є побудова фіскального механізму, який дав би змогу створити умови для достатнього рівня наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень та ефективного використання бюджетних коштів, сприяв при цьому підвищенню рівня життя населення, забезпечивши розвиток усіх складників соціальної сфери на рівні європейських країн. Європейський розвиток складників соціальної сфери має велике значення для нашої країни, адже дотримання європейських соціальних стандартів дасть можливість забезпечити високі показники розвитку та життя населення, надання послуг соціального характеру.

Важливість таких послуг для окремої особи та держави загалом зумовлює переважання в їх структурі так званого неринкового випуску, витрати на який покриваються за бюджетні кошти. Водночас обмежені фінансові можливості держави, зростання собівартості послуг, пов'язане з необхідністю використання новітніх технологій (наприклад, нових ліків, медичного устаткування, технічних засобів навчання тощо), та все більша диференціація попиту залежно від соціального статусу споживача спричинили швидкий розвиток ринкової складової соціальної сфери, важливе значення в якому належить фіскальному механізму.

Фіскальний механізм соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму на регіональному рівні – це визначені цілі і напрями розвитку бюджетно-податкових відносин і методи їх реалізації на місцевому рівні. Вони залежать від багатьох чинників: рівня централізації бюджетних ресурсів, механізму їх перерозподілу між державними та місцевими бюджетами, організації міжбюджетних відносин, стану соціально-економічного розвитку регіонів тощо.

Регіональний фіскальний механізм соціально-економічної сфери ведеться за певними принципами, що відображають її особливості та завдання, найголовнішими з яких є такі:

1. Принцип системності та внутрішньої цілісності: відображає тісні взаємозв'язки у складі фіскального механізму та його складників – бюджетного та податкового механізмів.

2. Принцип територіальної справедливості: базується на раціональному співвідношенні між можливостями щодо сплати податків того чи іншого регіону та рівнем податкового навантаження суб'єктів господарювання в регіоні відповідного територіального рівня – області, адміністративного району, міста, селища, села тощо.

Залежно від податкових можливостей регіону визначаються відповідні заходи щодо фінансового забезпечення стійкості місцевих бюджетів.

3. Принцип урахування територіальних, соціально-економічних умов регіону: доповнює попередній принцип, при цьому акцентується увага на необхідності врахування об'єктивних зовнішніх умов та факторів, що впливають на функціонування об'єктів оподаткування, розташованих у даному регіоні.

4. Принцип регіональної рівнонапруженості: передбачає однакові податкові умови для платників податків певного регіону і враховує особливості оподаткування територій пріоритетного розвитку, СЕЗ тощо.

5. Принцип достатності: забезпечує оптимальний рівень співвідношення дохідної та витратної частин місцевих бюджетів, а в контексті сучасної реформи міжбюджетних відносин тісно пов'язаний із принципом фінансової самостійності місцевих бюджетів та принципом збалансованості.

6. Принцип стабільності: передбачає мінімальні зміни бюджетно-податкового законодавства й є одним з основних принципів фінансової діяльності, який на сьогодні практично не виконується.

7. Принцип гнучкості оподаткування: пов'язаний зі зміною, у разі необхідності, окремих законів із метою фінансового забезпечення загальнодержавних та регіональних соціально-економічних програм.

8. Принцип регіональної ефективності: досягається шляхом раціонального застосування заходів у бюджетно-податковій сфері щодо стимулювання розвитку перспективних та економічно ефективних підприємств та галузей регіону, «податкового» оздоровлення навколишнього природного середовища та ін. Будь-які рішення в бюджетній сфері повинні прийматися на основі чітких, науково обґрунтованих результатів і передбачати наслідки реалізації запланованих бюджетних заходів, що допоможе уникнути частих, нерідко непередбачуваних змін у бюджетно-податковій політиці та створить сприятливі умови для регіонального розвитку економіки.

Аналіз реалізації фіскального механізму соціально-економічної сфери на регіональному рівні дав змогу констатувати, що вплив місцевих органів влади на формування фінансових ресурсів територіально-адміністративних одиниць знизився, тому до найважливіших завдань регіонального фіскального механізму соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму держави необхідно віднести:

- оптимізацію системи оподаткування з метою забезпечення інвестиційної привабливості регіону та інноваційного розвитку;

- підвищення впливу органів місцевої влади на формування дохідної бази місцевих бюджетів;

- стимулювання органів місцевої влади до кращої мобілізації фінансових ресурсів та нарощування податкової бази;

- створення можливостей для використання ринкових механізмів залучення додаткових коштів для соціально-економічного розвитку підвідомчих органам місцевої влади територій;

- запровадження нових механізмів та заходів контролю над використанням, формуванням та ефективним розподілом бюджетних ресурсів органами місцевого самоврядування;

- підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів;

- розробку механізмів зацікавленості областей, які належать до дотаційних, спрямованих на збільшення податкових надходжень від загальнодержавних податків і зборів.

Фіскальний механізм соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму держави – досить вагомий інструмент впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних реформ. Однак ефективність його функціонування найчастіше визначається цілеспрямованою податковою складовою.

Ефективному та раціональному фінансуванню суспільних потреб та складових частин соціально-економічної сфери сприяє бюджетний контроль, за допомогою якого можна виявити та попередити порушення в бюджетному механізмі щодо цільового використання бюджетних коштів. Він сприяє зростанню доходів бюджету та ефективному їх використанню, виступає найважливішою умовою функціонування та розвитку соціальної сфери та дає змогу вплинути на захищеність соціальних інтересів суспільства. А саме в разі виявлення бюджетних порушень щодо використання бюджетних коштів на соціальну сферу застосовуються різного роду бюджетні санкції за порушення під час використання бюджетних коштів та за нерівномірного розподілу коштів між бюджетами одного рівня.

За допомогою міжбюджетного балансу забезпечується вирівнювання між адміністративно-територіальними одиницями, створення умов для соціального розвитку територіальних громад і підвищення рівня суспільних благ. При цьому основним інструментом міжбюджетного вирівнювання є міжбюджетні трансферти, видами яких є дотація вирівнювання, субвенції, кошти, що передаються від одного бюджету до іншого, додаткові дотації. Також варто зазначити, що більш раціональному розподілу бюджетних коштів за забезпечення міжбюджетного балансу і взагалі за цільового використання коштів державного бюджету сприятиме покращання автоматизації бюджетного процесу. Її вдосконалення повинно супроводжуватись сучасним програмним забезпеченням в інтерактивному

режимі та сприяти контролю над ефективним використанням бюджетних коштів соціального призначення. Таким чином, інструменти фіскального механізму, які мають характер бюджетного спрямування, виконують функцію розподілу та використання бюджетних коштів на складові частини соціальної сфери.

Саме достатній рівень фінансування видатків соціально-економічного призначення й обумовлює рівень соціального розвитку країни, що, своєю чергою, визначає результати дії інструментів фіскального механізму податкового характеру. Тобто інструменти фіскального механізму соціально-економічної сфери як податкового, так і бюджетного спрямування взаємопов'язані між собою, де дія одних впливає на дію інших, від чого і залежать розвиток соціально-економічної сфери та рівень соціального розвитку країни загалом. Тому соціально-економічні видатки мають розглядатися як інвестиції в людський розвиток, які матимуть очевидний соціально-економічний ефект у майбутньому, а податки – як основне джерело наповнення бюджету, що сприятиме справедливому розподілу суспільних благ, забезпеченню високого рівня життя населення та гарантованого мінімуму освіти та медичних послуг, соціального захисту та розвитку ринку праці, досягненню соціальної стабільності [13, с. 23].

Податкові інструменти займають особливе місце серед інших інструментів регуляторної політики держави. Їхня дія відбувається в тісному взаємозв'язку, і тільки вміле поєднання та виважена державна політика у цьому напрямі можуть давати певний економічний ефект, що забезпечить розвиток національної економіки та підвищить добробут населення як країни, так і регіонів.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, інтегруючи принципи, завдання та особливості фіскального механізму соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму держави, можна визначити її сутність: це система заходів державних та місцевих органів влади у бюджетно-податковій сфері, спрямована на ефективний соціально-економічний розвиток регіонів усіх адміністративно-територіальних рівнів.

Через обмеженість бюджетних ресурсів і неефективність їх використання багато проблем, які стосуються фінансування освіти, охорони здоров'я, духовного й фізичного розвитку, соціального захисту населення, залишаються нерозв'язаними. В умовах сьогодення основною проблемою у фінансуванні суспільних потреб залишається вдосконалення фіскального механізму соціально-економічної сфери, що забезпечуватиме раціональний та ефективний перерозподіл національного доходу з метою підвищення добробуту незахищених верств населення і соціальних

гарантій населення. Враховуючи те, що ефективна соціально-економічна система має забезпечувати гідний рівень життя та збереження життєвих стандартів за найменших витрат, актуальним є застосування таких сучасних методик і прогресивних підходів у вдосконаленні фіскального механізму, які підтверджені світовим досвідом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2456-17 2.
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2755-17.
3. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : [монографія] / В. Федоров, В. Опарін, С. Львовчкін ; за наук. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2002. – 387 с.
4. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, Т.І. Єфименко [та ін.]. – К. : НДФІ, 2004. – 712 с.
5. Завгородня О.О., Тарасевич В.М. Фіскальні ресурси держави та їх роль в активізації інвестиційних процесів / О.О. Завгородня, В.М. Тарасевич // Фінанси України. – 2000. – № 3. – С. 18–25.
6. Реформування міжбюджетних відносин і зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, В.Г. Бодров [та ін.]. – К. : НДФІ, 2004. – 400 с.
7. Головацкий В.А. Финансово-кредитное регулирование реального сектора экономики / В.А. Головацкий // Социально-экономические проблемы развития России и процессы глобализации: потенциал возможного [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ibl.ru/konf/061207/22.html>.
8. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка : [навч. посіб.] / Б.М. Данилишин, Д.В. Клиновий, Т.В. Пепа ; за наук. ред. Б.М. Данилишина. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 688 с.
9. Канцур І.Г. Основні тенденції формування податкового механізму як передумови розв'язання соціальних проблем / І.Г. Канцур // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України – 2013. – № 1. – С. 100.
10. Куценко В.І. Соціальний вектор економічного розвитку : [монографія] / В.І. Куценко ; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НАН України Б.М. Данилишина. – К. : Наукова думка, 2010. – 734 с.
11. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : [монографія] / П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналії [та ін.] ; за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2008. – 675 с.
12. Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект : [монографія] / В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук ; за ред. С.І. Дорогунцова. – К. : Оріяни, 2005. – 400 с.
13. Скулиш Ю.І. Бюджетне забезпечення соціальної сфери в Україні: оцінка ефективності та підходи до обґрунтування / Ю.І. Скулиш // Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 21–23.